

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 41 Mart – Nisan 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

*ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN*

*JEL KOD: M-Y *** ID:176 K:31*

<http://www.akademikbakis.org>

BİR SOSYAL YARDIMLAŞMA PRATİĞİ OLARAK ASKIDA KAHVE VE SADAKA TAŞI

Ensar ÇETİN

Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

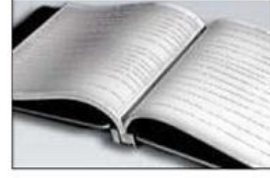
Özet: Toplumların zihniyetini yansıtan en önemli kaynak maddi kültür unsurlarıdır. Sadaka taşları, Osmanlı toplumun zihniyet dünyasını yansıtan çok özel bir uygulamadır. Bu uygulama, insanın ne kadar inceleyebileceğini göstermesi açısından son derece güzel bir örnektir. Sadaka taşı uygulaması, bir İtalyan geleneği olan “askıda kahve” ve son yıllarda bunun bir taklidi olarak ülkemizde görülmeye başlanan “askıda ekmek” uygulamasıyla kıyaslanamayacak derecede işlevsel ve insanidir. Bu makalede; bir sosyal yardımlaşma pratiği olan “askıda kahve” ve bunun benzeri olarak ülkemizde görülen “askıda ekmek” uygulaması ile Osmanlı toplumunda karşımıza çıkan “sadaka taşı” uygulaması sosyal- psikolojik açıdan karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Askıda kahve, Askıda ekmek, Zimen defteri, Sadaka Taşı, Osmanlı toplumu, Toplum yapısı, Sosyal yardımlaşma

AS A SOCIAL CHARITY PRACTICE SUSPENDED COFFEE AND CHARITY STONE

Abstract: Society reflects the mindset of the most important resources are the elements of material culture. Charity stones, Ottoman society reflects the mindset of the world is a very special applications. This application can be in terms of showing people how much thinner is an example of extremely beautiful. An Italian tradition of charity which carries application “ suspended coffee” and in recent years it began to be seen as an imitation in our country, “suspended bread” application is vastly functional and humanitarian. In this article, a social welfare practice, the “suspended coffee” and like it, as occurred in our country “suspended bread” with the application in the Ottoman society we face the application of “charity stone” social-psychological perspective in comparison are discussed.

Key Words: Suspended coffee, Suspended bread, Ziman Book, Charity Stone, Ottoman Society, Community Structure, Welfare

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 41 Mart – Nisan 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M-Y *** ID:176 K:31

<http://www.akademikbakis.org>

1.GİRİŞ

İnsan maddi veya manevi ihtiyaçları karşılayabilmek için her zaman başkalarının yardımına ihtiyaç duymuştur. Bu sebeple, insanların ihtiyaçlarının giderilmesi toplum hayatının devamı ve huzuru için hayati bir önem taşımaktadır. İnsanlar, ihtiyacı olan diğer insanlara yardımda bulunma eğilimindedir. Özellikle salgın hastalık, kuraklık, savaş gibi toplumun çoğunluğunu etkileyen olaylar sırasında yardımseverlik çok daha önemli hale gelmektedir.

“İnsanı yaşat ki devlet yaşasın.” inanç ve felsefesiyle kurulan Osmanlı Devleti’nde insan onuru her şeyin üzerindedir. Herkes gibi fakir insanın da bir onuru olduğu unutulmamış, ona, yardım ederken hep bu bilinç ve incelik içinde davranılmaya özen gösterilmiştir.

Sayıları gün geçtikçe azalan ancak bir zamanlar Anadolu’nun çeşitli yerlerinde çok sayıda bulunduğu tahmin edilen, ancak günümüzde ne işe yaradıkları, kimler tarafından ve ne zaman dikildikleri hakkında çoğu insanın hiçbir fikrinin olmadığı sadaka taşları, gayet sade ve mütevazı olmanın yanında çok derin bir anlam içermektedir.

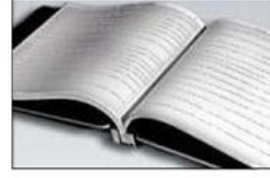
Bu çalışmada, Osmanlı toplumundaki yardımlaşma kurumlarının zirvesini oluşturan “sadaka taşı” ve “zimen defteri” ile “askıda kahve” ve Batı kaynaklı bu uygulamadan esinlenerek son yıllarda Türkiye’de uygulanmaya başlanan “askıda ekme” uygulaması sosyal- psikolojik açıdan karşılaştırılmalı olarak ele alınmaktadır.

1.1. Yardımseverlik Kavramı

Türk Dil Kurumu’nun Büyük Türkçe Sözlüğünde, yardımseverlik kavramı; hayırseverlik, hayırsever olma durumu, iyilikseverlik olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımda yer alan hayırsever kavramı, aynı sözlükte iki farklı şekilde ifade edilmektedir. Bunların birincisi; yoksullara, düşkünlere, yardıma muhtaç olanlara iyilik ve yardım etmesini seven, iyiliksever, yardımsever, hayırperver; ikincisi ise halkın yararı için okul, çeşme, hastane vb. yaptıran şeklindedir (TDK, 2010).

İngilizce karşılığı “philanthropy” olan bu terimin Türkçe’deki karşılığı hayırseverlik olmakla birlikte aslında bu kelimenin tam anlamını karşılayamamaktadır. Dilimizde hayırseverlik veya yardımseverlik, çoğunlukla tarihi gelişimi sebebiyle bireylerin dini, vicdani veya duygusal güdülerinden hareketle yapılan yardımları çağrıştırmaktadır. Ancak uluslararası düzeyde “filantropi” terimi bu çağrışımlardan ziyade birey ve kurumların içinde buldukları toplumların refah seviyesini yükseltmek amacıyla (çoğunlukla sivil toplum kuruluşlarına ve stratejik bir planla) bağışta bulunmaları şeklinde tanımlanmaktadır (Bikmen & Meydanoğlu, 2006: 8).

Leibniz, yardımseverliği, sevme ya da şefkat gösterme alışkanlığı olarak ifade etmektedir. Leibniz’e göre sevmek ya da şefkat göstermek başka birinin mutluluğundan haz almak veya başkasının mutluluğunu kendi mutluluğu olarak kabul etmektir. Akıl, yardımseverliği düzenleyen şeydir, yani akıl neyin başkalarının

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 41 Mart – Nisan 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M-Y *** ID:176 K:31

<http://www.akademikbakis.org>

yararına olduğunu ve bu yararların nasıl sağlanacağını belirler. Adil bir insan, sadece diğerlerine karşı yardımseverlik hissi gütmeyiz, ayrıca diğerlerinin iyiliği için girişimlerde de bulunur (Akt. Sarıyer, 2011).

Sayın Vahdettin Başcı'ya göre ise, yardımseverlik insani bir değerdir. İnsanların ihtiyacı olanlara yardım etmesinin çok uzun bir geçmişi vardır (Başcı, 2007: 1). Dostoyevski'nin "*Her insan herkes karşısında her şeyden sorumludur*" sözü de bu görüşü destekler mahiyettedir (Sarıyer, 2011).

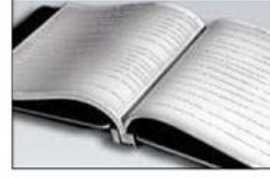
Yardımseverlik kavramını, bireysel yardım ve kurumsal yardım olarak ele almak mümkündür. Özellikle bireylerin aile yakınları, komşular ya da tanımadıkları bireylere ya da kurumlara yaptıkları her türlü bağış, yardım, iyilik, destek vb. bireysel yardımdır. Bu tür yardımlar, bireylerin dinî, vicdanî ya da duygusal olarak yaptıkları yardım faaliyetleridir. Kurumsal yardım ise işletmelerin toplumun refahını artırmak amacıyla bir vakfa bağlı bir biçimde gerçekleştirdikleri yardımlardır. Bu yardım türü, bazen kâr amacı gütmeyen herhangi bir vakfa bazen de bilinen veya bilinmeyen belirli kişilere yapılan gönüllü bağışlar şeklinde gerçekleşmektedir (Raiborn vd. 2003: 47; akt. Sarıyer, 2011).

Aslında kurumsal yardımın da temelinde bireysel yardım yatmaktadır. Bu amaçla öncelikle bireyleri yardıma yönelten nedenlere bakılmalıdır. Bu nedenlerin ilkinin, psikolojik nedenler oluşturmaktadır. Psikolojik rahatlama, mutlu olma, suçluluk duygusunu bastırma, paylaşma, iyilik

yapma, topluma katkı sağlama gibi davranışlar gösteren birey, hayır işleyerek "ruhunu rahatlatır". Mesela, yardım kermeslerinde satılmak üzere tüketim malzemesi bağışında bulunanlar, dini duygu birikimi ve grup içi dayanışma duygularının dışavurumuna aracılık ettiği oranda vicdani bir rahatlama sağlamakta ve bu tür organizasyonlara daha fazla katılım için motive olmaktadır (Macit, 2002: 185).

Bireyleri yardımseverliğe yönlendiren ikinci faktör ise din veya dine dayanan nedenlerdir. İslam dinine göre zenginlerin mallarında muhtaç insanların hakları vardır. İslami bir yardımlaşma kurumu olan zekât, bu kişilere haklarını vererek malı temizleme anlamına gelir. Aslında burada zekât verene de alana da mesaj vardır. Bu mesaj; zengin dolayısıyla zekât veren kişinin kibirlenmemesi ve zekâtını verirken ona göre davranması, zekât alan içinde kendine zekât verene karşı mihnet duymamasıdır (Kuran, 2002: 94- 95). Ramazan bayramında yoksul Müslümanların ihtiyaçlarını karşılamak, onların bayram sevincine katılmalarını sağlamak ve oruçlarını rahat bir şekilde tutabilmelerine yardımcı olmak için verilen fitır sadakası da İslam dinine dayanan bir sosyal yardımlaşma ibadeti çeşididir.

Yardım etmenin diğer bir nedeni de kültürel yapıdır. Aile büyüklerinden öğrenilen yardımseverlik, sonraki kuşaklar tarafından devam ettirilmektedir. Osmanlı toplumunda şehir meydanlarına, camilerim, imaretlerin veya çeşitli hayır hizmeti veren binaların avlularına veya yalınlarına yerleştirilmiş "sadaka taşları" bunun bir örneğidir (Kiraz, 2007: 14).

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 41 Mart – Nisan 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M-Y *** ID:176 K:31

<http://www.akademikbakis.org>

Türk toplumunda İslam dininin etkisiyle şekillenen ve zirve noktasına ulaşan yardımlaşma ve dayanışma geleneği özellikle Selçuklu Devleti ile birlikte kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. Selçuklular döneminde “Ahilik”, Osmanlı döneminde ise “Lonca” olarak adlandırılan meslek örgütleri ve çok geniş yelpazede hizmetler veren vakıflar yardımseverliliği kurumsallaştırmıştır (Balıkçoğlu & Karacaoğlu, 2007: 122).

İlk vakfın ne zaman kurulduğu bilinmemekle birlikte eski Türkler, Moğollar, Farisiler, İslamiyet öncesi Araplar, Yahudiler, Romalılar ve Bizans'ta vakıf uygulamalarının olduğuna dair pek çok kaynak bulunmaktadır. İslam kaynakları, ilk vakfın, müminlerden birinin kendisine bıraktığı malın müminlere kullanılması amacıyla Hz. Muhammed (s) tarafından kurulduğunu yazmaktadır (Akgündüz, 1996: 11).

1.2.Askıda Kahve

“Askıda Kahve” çok eski bir İtalyan geleneğidir. Bu geleneğe göre; herhangi biri kafeye girer, “iki kahve biri askıda” der. Garson bir kahve getirir. Kahvesini içen kişi iki kahve parası ödeyerek çıkar gider.

Askıda kahveler için giriş kapısının dış yüzüne asılmış bir pano vardır. Garson panoya askıda kahve olduğunu belirten bir kâğıt ilişir. Fakir ama kahve içmek isteyen biri bu panoya bakar, eğer askıda kahve varsa kafeye girer, bir kahve askıdan olsun lütfen, der. Garson bu kişiye kahvesini getirir, sonra da panodaki kâğıtlardan birini çıkarır. Ne kahve ısmarlayan kimin için ısmarladığını bilir ne

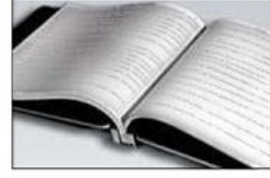
de kahvesini içen kendisi için kahve ısmarlayanı bilmez. Böylece kahveyi içen kişi kahveyi ısmarlayan kimseye minnet duygusu yaşamaz.

Evet, kahve ısmarlayan, kimin için kahve ısmarladığı bilmez, kahveyi içende kendisi için kimim kahve ısmarladığını bilmez. Ancak bu durumu bilen birileri vardır ve olacaktır. Kahveyi ısmarlayan bu garsona söylediği için bunu hem garson hem de o anda orada olanlar duyar. Askıdan kahve içmek isteyen içinde durum aynıdır.

Açıktan yardım, yardım edenin samimiyetini yardım alanında benliğini olumsuz etkilemesi her zaman ihtimal dâhilindedir. Yani askıdan kahve içmek insan onurunu kırabilir.

Askıda kahve uygulaması “Alman usulü” diye bilinen uygulamanın ortaya çıktığı Batı toplumu için bir insanîyetlik olarak görülebilir. Ancak insan onurunu her şeyin üzerinde tutan Osmanlı toplumunda uzun yıllar uygulanmış olan, ne yardım edenin yardım ettiğini ne de yardım alanın yardım aldığını hiçbir kimsenin görmediği, uzaktan görenlerin ise yardım alanı veriyormuş gibi, yardım edeni de yardım alıyormuş gibi gösteren, böylece de yardım edenin kibirlenmesini, yardım alanın da incinmesini önleyen “sadaka taşı” uygulaması ile kıyaslandığında oldukça kaba bir yardım şeklidir.

Ayrıca askıda kahve uygulaması aynı bir yardım olduğu için fakir insanlar sadece kahve vb. ihtiyaçlarını giderebilmektedir. Bu yönüyle de askıda kahve çok işlevsel değildir. Örneğin; çocuğuna küçük bir hediye götürmek isteyen fakir bir baba ona, kahve götüremez. Sadaka taşı uygulamasında ise yardım nakdi olduğu

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 41 Mart – Nisan 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırğız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M-Y *** ID:176 K:31

<http://www.akademikbakis.org>

için, fakir bir baba sadaka taşından buradan aldığı nakit yardımıyla, eşine bir demet çiçek veya çocuğuna küçük bir hediye götürebilir. Bu yönüyle bakıldığında da sadaka taşı uygulaması çok daha işlevsel ve insani durumdur.

1.3. Askıda Ekmek

“Askıda ekmek”, bir İtalyan geleneği olan “askıda kahve”den esinlenilerek Türkiye’de uygulanmaya başlamış bir yardım şeklidir. Bu yardım şu şekilde gerçekleşir: Mahalle fırınından ekmek alan bir kişi iki ekmek bir askıda kalsın der ve iki ekmek parası öder bir ekmeği alır ve gider. Fırıncı görünür bir yere yerleştiği panoya askıda ekmek olduğunu belirten bir yazı ya da işareti yerleştirir. Ekmeğe ihtiyacı olan fakir biri de fırına gelir ve askıda bulunan ekmeklerden ihtiyacı kadar ekmeği alır ve gider.

Olsun ne güzel bir uygulama. Ne hoş, yabancı bir geleneğin taklidi bile olsa bu kadar insani bir gelenek her toplumda baş tacı edilip sürdürülmeli diye düşünenler mutlaka olacaktır. Ancak bu düşünce, kendi geçmişinde çok daha güzel örnekleri olan bir toplum için daha azına razı olmak anlamına gelir. Bu, “Güneşi ceketinin astarı içinde kaybetmiş bir millet”in yolunu bulmak için ateş böceklerinin ışıklarından medet beklemesine benzer bir durumdur. Kendi kültüründen habersiz başka toplumların kültürünü hayran hayran taklit etmeye çalışan bir toplum kötü bir taklitçilikten öteye gidemez.

1.4. Zimen Defteri

Askıda ekmek uygulaması ve özellikle Ramazan yapılan açıktan ve kameralar önünde reklam amaçlı yapılan yardımlara,

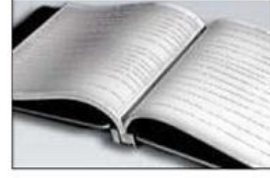
buna yardım denebilirse, Osmanlı toplumunda rastlanmamaktadır. Osmanlı toplumunda yardımlaşmanın esasını “Sağ elin verdiği sol el bile görmesin” anlayışı oluşturmaktadır.

Osmanlı toplumu sosyal yardımlaşmayı bu incelikle gerçekleştirmek için kendine has birçok yol ve yöntem geliştirmiştir. Bu yollardan biri de “zimen defteri” uygulamasıdır. Bu uygulamaya şu şekilde gerçekleştirilmekteydi; Ramazan ayında, hali vakti yerinde olanlar tebdil-i kıyafet yaparak hiç tanımadıkları semtlere gider, bakkal veya manava, içerisi sakın olduğu bir anda, içeri girer ve “Zimen defteri” niz (Borçlu ile borcunun miktarı yazılı olan defter) var mı?” diye sorardı. Esnaf bu defteri çıkarınca, “Lütfen baştan, sondan ve ortadan şu kadar sayfanın hesabını yapınız.” der. Esnaf da bu kadar sayfanın toplamını hesaplar, bu kişi de “Silin borçlarınızı, Allah kabul etsin” diyerek borcu öder ve çeker giderdi (Doğru, 2012).

Böylelikle, borcu ödenen, borcunu ödeyenin kim olduğunu, borcu sildiren ise kimi borçtan kurtardığını bilmezdi. Bu şekilde yardım eden kişi, sırf Allah’ın rızasını kazanmak ve ihtiyacı olanın sıkıntısını gidermek amacıyla; karşılıksız, riyasız, gösterişsiz olarak verdiklerini unuttur ve bu şuurla verebilmenin de bir mazhariyet, Allah’ın bir lütfü olduğunu düşünerek, şükreder, borcu ödenen de borcunu ödeyen kişi için Allah’a dua eder ve hiçbir mihnet duymazdı.

1.5. Sadaka Taşı

İbn-i Haldun, meşhur eseri Mukaddime’de, toplumların maddi kültür değerlerinin yanında manevi kültür değerlerini de ayrıntılı olarak ele almış, neticesinde ise

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 41 Mart – Nisan 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M-Y *** ID:176 K:31

<http://www.akademikbakis.org>

bir toplumun gücünde ve ömrünün süresinde manevi değerlerinin, yani zihniyeti oluşturan değerlerin belirleyici olduğu sonucuna varmıştır (Topbaş, 1999: 473).

Sözlükte “gerçek olmak”, “doğruluk” gibi anlamlara gelen “sıdk” kökünden türeyen “sadaka” kelimesi İslam inancına göre Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak için ihtiyaç sahiplerine yapılan gönüllü veya zekat gibi dinen yapılması zorunlu, nakdi ve aynı yardımları ifade eder. İnsanlığın doğasında bulunan yardımlaşma ve muhtaç olana yardım etme duygusu yanında dinlerin ve ahlaki öğretilerin teşvikiyle, devlet tarafından zorunlu olarak toplanan vergiden ayrı olarak ihtiyacı olanlara destek sağlamak amacıyla özveride bulunma uygulamaları değişik yöntemler altında toplumsal yaraların sarılması ve toplumsal barışın sağlanmasına önemli katkılar sağlamıştır (Duman, 2008: 383).

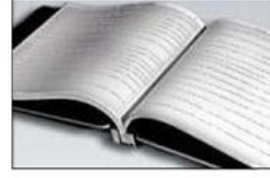
Osmanlı toplumunda varlıklı insanların ihtiyacı olan insanlara, hatta ihtiyacı olan hayvanlara yardımcı olması için geliştirilen çok sayıda ve farklı yöntemlerle hizmet veren yardım kurumu mevcuttur. Halk tarafından kurulan çeşitli vakıflar aracılığı ile insanların hizmetine sunulan binek taşları, mola taşları ve sadaka taşları gibi eserler insanı hayrete düşürecek türden çok ilginç örneklerdir. Osmanlı toplumu, vakarından dolayı fakirliğini gizleyenlere, ihtiyaçlarını kimseye açamayanlara, "alan el" olmanın ezikliğini yaşatmamak ve onları istemek zorunda bırakmamak için gayet zarif bir yardım yolu olarak "Sadaka Taşı"nı geliştirmiş (Özönder, 2000: 155-161).

Müslüman toplumlarda, hemen her dönemde sadakanın insan onurunu kırmayacak biçimde verilmesine büyük önem verilmiştir. Bu yapılırken de dilenme ve dilencilik insan onuruna uygun görülmemiştir. Osmanlı toplumunda ‘sadak taşı’, ‘sadak çukuru’, ‘zekat kuyusu’, ‘zekat taşı’, ‘dilenci mihrabı’ ve ‘hayrat deliği’ gibi muhtelif isimlerle bilinen ve Tanzimat Dönemi’ne kadar da yaygın olarak kullanılan bu yardımlaşma uygulaması, insan onurunu kırmadan yardımlaşmayı sağlamak amacıyla geliştirilmiş bir yöntemdir (Bayhan, 2010: 25).

Osmanlı iffet ve hayâsından dolayı fakirliğini gizleyenler; onur ve vakarından dolayı ihtiyaçlarını kimseye açamayanlar için, ince ve farklı yardım, destek ve himaye yol ve metotları bulunmuştur. Onlara “alan el” olmanın utanç ve ezikliğini yaşatmamak için, gayet zarif yardım şekilleri geliştirmiştir. Böylece “alan el” hicaptan, “veren el” de gurur ve riyadan korunmuştur. İşte, her türlü tebrik ve takdire layık yardımlaşma vasıtalarından birisi, hatta bir bakıma birincisi, “Sadaka Taşları”dır (Özönder, 2000: 155- 161).

Sadaka taşları, genellikle, birkaç sokağın birleştiği bir köşede; İmarat veya diğer sosyal yardım kurumlarının yakınlarında; tekke, dergâh, zaviye, mezarlık, türbe gibi yerlerin yakın çevresinde ve mescit, camii gibi ibadethanelerin yakın çevresinde bulunmaktadır (Özönder, 2000: 155- 161).

Sadaka Taşları aracılığı ile çoğunlukla nakdi yardım yapılsa da bazen aynı yardım da yapılıyordu. Nakdî yardım özellikle uçup kaybolmaması için de kâğıt para yerine

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 41 Mart – Nisan 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M-Y *** ID:176 K:31

<http://www.akademikbakis.org>

madeni paralar bırakılarak yapıldı. Aynı yardım ise giyim, kuşam eşyaları ve çeşitli besinler bırakılarak yapıyordu. Fakirler sadaka taşında birikenlerden sadece ihtiyacı olan şeyleri ve muhtaç olduğu miktar kadarını alarak, kalanını başkalarına bırakmaya özen göstermişlerdir. Bu kanaat ve diğergamlık her türlü takdire layıktır (Özönder, 2000: 155- 161).

Günümüzde Sadaka Taşlarının büyük kısmı bir kenarda unutulmuşlardır. Bir kısmı da değişen dünya şartları ve sosyal, kültürel hayat sebebiyle kullanılmaz hale gelmiştir. Kullanılmadıkları için neye yaradıkları bilinmediğinden kıymeti ve görevi anlaşılamayan bu fazilet abidesi sadaka taşlarından mevcut olanlarının koruma altına alınması ve kendi kültürüne yabancılaşmış “askıda kahve”ye bakıp “askıda ekmek” kampanyası düzenleyerek Batı’yı taklit etmeye çalışan yeni nesillere tanıtılması gerçekten takdire şayan bir hizmet olacaktır (Özönder, 2000: 155-161).

Sayın Ahmet Yüksel Özemre; "Üsküdar Ah Üsküdar" isimli eserinde sadaka taşı ile ilgili hatıralarını şöyle ifade etmektedir: "Üsküdar'da bazı mahallelerde "Fıkarâ Taşı" bulunurdu. Mahalle sakinleri yatısı namazına camiye giderken taşın kovuğuna bir miktar para bırakırlardı. Yatısı namazından sonra camiiden ihtiyacı olanlar en son çıkar ve taşın yanından geçerken taşın kovuğuna ellerini daldırarak bir miktar para alırlardı. Kimse paranın hepsini kaldırmayı düşünmezdi. Ertesi günün ekmek parasını almak onlara yeterdi, öyle ki ertesi sabah fukara taşında hâlâ para kalmış olduğu dahi vâki idi.

Üsküdar ahalisi sokağa çıkarken fakirlere vermek üzere cebinde daima bozuk para bulundururdu. İsteyene sadaka mutlaka verilirdi.

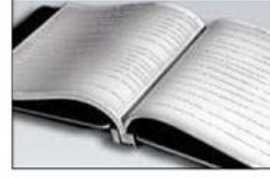
Fukara, sarhoş bile olsa, asla tahkir edilmezdi. Sarhoşa nasihatın tesir etmeyeceğini iyi bilen Üsküdarlılar yalnızca: "Allah ikrahlığını versin, umurunu hayra tebdil etsin, evlâdım!" diye dua eder; cevap olarak da: "Âmin efendim; Allah sizden razı olsun!" duasını alırlardı.

2002 yılının başlarında küçük kızım Rabia ile Üsküdar çarşısından geçerken yaşlı bir zat karşıma çıkıp: "Allah rızası için bir sadaka!" deyince eski Üsküdarlı alışkanlığımla pardösümün cebindeki tomardan bir adet çekip kendisine takdim ettim. Bu sırada birkaç adım ilerideki bir balıkçı dükkânının önündeki balıkçıların bana doğru: "Verme verme! Bu herif zenginlik tekidir" diye bağırduklarını duyduğum.

Onların hizasına geldiğimizde o en çok şamata yapana hitaben: "Oğlum Üsküdar adabında isteyene, varsa, verilir" dedim. Balıkçı: "Bey baba, o zaman bana da versene!" diye yılışınca, ben gene cebimden dilenciye verdiğim kadar bir parayı çıkarıp avucuna bırakarak yürüdüm.

Bir ara balıkçı ne yaptı diye arkasına bakan kızım, balıkçının afa afa bir elindeki paraya bir bana bakıp durduğunu görmüş." (Özemre. 2007: 95- 96)

Osmanlı başkenti olan İstanbul'un hemen hemen her semtinde bulunan sadaka taşlarına Anadolu'nun çoğu eski yerleşim yerlerinde de rastlamak mümkündür.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 41 Mart – Nisan 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M-Y *** ID:176 K:31

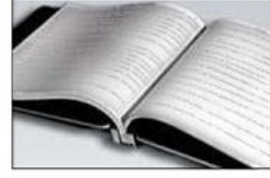
<http://www.akademikbakis.org>

İstanbul Üsküdar Doğancılar'daki İmrâhor Camii yanında bulunan "sadaka taşı"; İstanbul Karacaahmet'te, Karacaahmet Sultan Türbesi karşısında bulunan Fethi Ahmet Paşa Camii yanında bulunan "sadaka taşı"; Karacaahmet'te Aşçı başı Camii avlusunda bulunan "sadaka taşı"; İstanbul Fatih'teki, Mehmet Ağa Camii avlusundaki "sadaka taşı"; İstanbul'un Fatih ilçesinin Kocamustafapaşa semtinde bulunan Sümbül Efendi Camii avlusundaki "sadaka taşları"; İstanbul'un Fatih ilçesinin Süleymaniye semtindeki Süleymaniye Camii avlusunda bulunan "sadaka taşları"; İstanbul'un Fatih ilçesinin Eminönü semtinde bulunan Yenicamii Camii'nin avlusunda bulunan "sadaka taşı"; İstanbul'un Beyoğlu ilçesinin Karaköy semtinde bulunan Arap Camii Camiisi'nin avlusunda bulunan "sadaka taşı"; İstanbul'un Fatih ilçesinin Laleli semtinde bulunan Laleli Camii'nin avlusunda bulunan "sadaka taşı"; İstanbul'un Fatih ilçesinin Eminönü semtinde bulunan Nuruosmaniye Camii'nin avlusunda bulunan "sadaka taşı"; İstanbul'un Eyüp ilçesinde bulunan Cafer Ağa Medresesi avlusundaki "sadaka taşı" (Sevim, 2010: 88- 104); Kayseri Yahyalı'daki Ulu Cami'nin bulunan "Sadaka Taşı" (Köşker,1997); Ankara'daki Kesikbaş Türbesi'nin kuzeybatısında bulunan "sadaka taşı; Ankara'daki Yeşil Ahi Camiisi'nin girişi ve camiinin avlusunun içinde bulunan "sadaka taşları"; Ankara'daki Hacı Bayram Veli Türbesi'nin içinde bulunan "sadaka taşı"; Ayaş Ulu Camii'nin batı kapısının yanında bulunan "sadaka taşı"; Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa Camii'nin son cemaat yerinin hemen önünde bulunan "sadaka taşı"; Sivas Kale Camii'nin

kuzeydoğusunda bulunan "sadaka taşı"; Bafra Büyük Camii'nin avlu giriş kapısının yanında bulunan "sadaka taşı"; Yozgat Çapanoğlu Camii'nin avlusunun kuzeydoğu dış köşesinde bulunan "sadaka taşı"; Salihli Camii'nin kuyeydoğu dış köşesinde bulunan "sadaka taşı" (Acun, 2007: 45- 46); Çankırı'daki Çivitçioğlu medresesinin giriş kapısının hemen sağ tarafında bulunan "sadaka taşı" ve Çorum'daki Dördüncü Murat (Ulu) Camii avlusundaki şadırvanın hemen önünde bulunan "sadaka taşı" buna birer örnektir.

Bazen bir duvara örülmüş, bazen bir camii avlusunda bazen de bir sokak ya da meydana karşımıza çıkan bu sade ve mütevazı sadaka taşları, kendine ve kültürüne yabancılaşmış bir toplumun sessiz şahitleri olarak durmaktadırlar. Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu coğrafyada yaygın olarak kullanıldığı anlaşılan ve günümüzde korunması gerekli kültürel varlıklar arasında anılan sadaka taşları; Osmanlı toplumunda, mutluluğu başkalarını mutlu etmekte bulan insanların yaşadığının birer sessiz tanıkları gibidir (Bayhan, 2010: 25).

Osmanlı toplumunda din hayatın neredeyse tamamını kaplamıştır. İnsanlar, günlük işlerini yaparken, çarşıda, mahallede ve evde davranışlarını dinin esaslarına göre düzenlemeye özen gösterirdi. Bunun en güzel ve somut örneklerinden biride hemen her şehirde rastladığımız ancak mahiyeti hakkında çok az kişinin bir şeyler bildiği sadaka taşlarıdır. Toplumların zihniyetini yansıtan en önemli kaynak maddi kültür unsurlarıdır. Sadaka taşları Osmanlı toplumun zihniyet dünyasını yansıtan çok

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 41 Mart – Nisan 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

*JEL KOD: M-Y *** ID:176 K:31*

<http://www.akademikbakis.org>

özel bir uygulamadır. Bu uygulama insanın ne kadar incelebileceğini göstermesi açısından son derece güzel bir örnektir.

“Sadaka taşı” uygulaması bir İtalyan geleneği olan “askıda kahve” ve son yıllarda bunun bir taklidi olarak Türkiye’de görülmeye başlanan “askıda ekmek” uygulamasıyla kıyaslanamayacak derecede işlevsel ve insanidir.

Türkçede “kaş yaparken göz çıkarmak” diye bir deyim vardır. Yani iyi de olsa bir şey yaparken bir zarara neden olmamak gerekir. Aynen bunun gibi bir insanın maddi ihtiyacını giderirken onun kişiliğine zarar verici davranışlardan kaçınmak gerekir. Osmanlı toplumunda buna her semtin muhtelif yerlerine yerleştirilen “sadaka taşları” bu iş için harika bir çözüm olmuş. Sadaka taşları maddi yönüyle son derece sade, taşıdığı anlam ve yerine getirdiği işlev açısından Osmanlı medeniyetinin zirve noktalarından biridir. Bir bölgede sadaka taşı olması, fakiriyle zenginiyle o bölgede yaşayan insanların zihniyetini ortaya koymasından çok önemlidir.

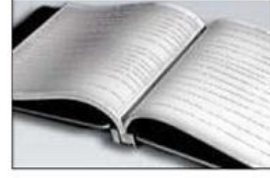
Dış görünüşü genelde çok sade olan sadaka taşları genel olarak bir buçuk- iki metre yüksekliğinde, otuz cm çapında, en üstünde bir elin girebileceği kadar bir çukurluk bulunan mermer veya taştan yapılardır. Bu taşlar sokak başlarına, mahalle meydanlarına ve camii avlularına yerleştirilmiştir. Buraya zenginler para bırakmak, fakirler de ihtiyacı kadar bir para almak için elini bu çukura sokardı. Buraya para bırakan kadar, hatta beklide ondan daha fazla orandan para alanlar da

onurlu ve incelmış insanlardır. Durdurdu kimseye açamayan gerçekten ihtiyaç sahibi bir kimse, ihtiyacı olunca oraya geliyor ve kimseye halini açmadan oradaki paradan bir günlük ihtiyacını karşılayacak kadar parayı alır ve rızkını aramaya devam ederdi. İhtiyacından fazlasını almazdı çünkü o bilir ki ihtiyacı olursa yarın da orada o para olacaktır ve yine o biliyordu ki, kendisi gibi ihtiyacı olan başka insanlar da vardır (Ünver, 1967).

Toplumda, yapılan iyilikler bu anlayış içinde olunca, başa kakma ve yaptığı iyilikten dolayı başkalarına üstünlük taslama gibi problemler yaşanmıyordu. Diğer taraftan yardımda bulunan varlıklı insanlar yardımda buldukları kimselerin eziklik hissetmemeleri için son derece hassas davranmışlardır (Ünver, 1967).

Bir zamanlar sadece İstanbul’da yaklaşık yüz yetmiş adet sadaka taşının olduğu bilinmektedir. Sadaka taşlarının bazıları kısadır, bazıları da bir buçuk- iki metre civarında boya sahiptir. Normal ölçülerdeki bir insanın göz seviyesinden daha yukarıda olan bu taşlara birkaç basamakla çıkılır. Sadaka taşlarına para bırakmak ve oradan para almak için genelde akşam saatleri tercih edilirdi (Kazıcı, 2008: 60- 61).

Sadaka taşları, halkın kolayca ulaşabileceği yerlerde bulunurdu. Bunlarla ilgili müstakil vakıflar kurulduğu, sadakaların günlük olarak takip edildiği ve bu taşların muhafazasıyla görevli kişilerin bulunduğu bilinmektedir. Sadaka taşlarının bir başka özelliği de onların sadece para yardımı yapılabilecek tarzda olmasıdır. Kimin ne zaman neye ihtiyaç duyduğu bilinmediğinden, doğrudan nakdi yardımı

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 41 Mart – Nisan 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M-Y *** ID:176 K:31

<http://www.akademikbakis.org>

yapılması ihtiyaç sahibi için en uygun olanıdır (Kazıcı, 2008: 60- 61).

Sadaka taşlarının, "Askıda Kahve" kadar bilinmemesi veya anlatılmaması, yapısı ve işleyişindeki tevazunun bir tezahürü olsa gerek. Gösterişten uzak yapısı ve kullanım şekli ile fazla detaya sahip olmayan bu mermer sütunlar, Osmanlı toplumunun yardım konusunda ihtiyaç sahibini rencide etmemek adına ne derece hassas olduğunun bir delilidir (Ünver, 1967).

Bununla ilgili yaşadığım bir örnek olayı burada aktarmak istiyorum; 2012 Ramazan ayında İstanbul'da bir miktar et satın almak için kasaba gittim. İçerisi hayli kalabalıktı, insanlar kendine sıranın gelmesini beliyordu, ben de sıramın gelmesini beklemeye başladım. O sırada içeriye her halinden çekingen ve kılık kıyafetinden de yoksul olduğu belli olan bir Hanım Efendi girdi ve arka sıralarda o'da beklemeye başladı. Sıra kendisine geldiği halde öne atılmıyor, sanki başka bir şey bekliyor gibiydi. Arkadan gelenler birer ikişer kg. et vb. satın alıp gittiler. Sonunda dükkânda bir ben bir o Hanım Efendi bir de dükkânın sahibi kalmıştı. Ben de ihtiyacım olan eti alıp, kapıya doğru yöneldiğim sırada bu Hanım Efendi içeri girdiğinden beri avucunun içinde sakladığı, bu yüzden de terden ıslanmış beş lirayı çekinerek kasaba uzatıp beş liralık kıyma dedi. Bu olay, özünü kaybetmemiş Anadolu insanım, bırakın açıktan yardım istemeyi veya almayı, etin kg. fiyatının otuz- otuz beş lira olduğu bir dönemde beş liralık et almayı bile fakirliğinin ifşası olarak gördüğünü ve bunu gizlemeye çalıştığı gösteren bir örnektir.

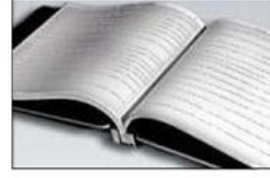
İhtiyaç sahiplerinin eziklik hissetmeden yardımı kabul etmesi, yardım edenin gizli tutulması, riyaya girip hayrının boşa gitmemesi gibi hususlar göz önüne alındığında, sadaka taşları uygulamasının, İtalyanların "Askıda Kahve"si ile kıyaslanamayacak inceliklere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

2.SONUÇ

"İnsanı yaşat ki devlet yaşasın" inanç ve felsefesiyle kurulan Osmanlı Devleti'nde insan onuru her şeyin üzerinde tutulmaya çalışılmıştır. Herkes gibi fakir insanların da bir onuru olduğu unutulmamış, onlara yardım ederken hep bu bilinç ve incelik içinde olmaya dikkat edilmiştir.

İnsan sırf biyolojik bir varlık değildir. Onun duyguları ve tabii toplum içinde bir yeri vardır. Zaman zaman kameralar önünde yapılan yardımları ihtiyacı olduğu için almak isteyen ama aynı zamanda da kendi kimliğini saklamaya çalışan birçok insana rastlamak mümkündür. Osmanlı toplumu ve onun bakiyesi olan Anadolu insanı veren el olmayı hep alan el olmaya tercih etmiş, bununla huzur bulmuştur. Almak mecburiyetinde kaldığında da bunu asla bir istismar yolu olarak görmemiştir.

Osmanlı toplumunda varlıklı insanların fakirlere insanlara hatta ihtiyacı olan hayvanlara yardımcı olmak için geliştirdiği çok sayıda ve farklı yöntemlerle hizmet veren yardım kurumu mevcuttur. Halk tarafından kurulan çeşitli vakıflar aracılığı ile insanların hizmetine sunulan; binek taşları, mola taşları ve sadaka taşları gibi eserler insanı hayrete düşürecek türden çok ilginç örneklerdir.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 41 Mart – Nisan 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M-Y *** ID:176 K:31

<http://www.akademikbakis.org>

Askıda kahve uygulaması, “Alman usulü” diye bilinen uygulamanın ortaya çıktığı Batı toplumu için bir insanîyetlik olarak görülebilir. Ancak, insan onurunu her şeyin üzerinde tutan Osmanlı toplumunda uzun yıllar uygulanmış olan, ne yardım edenin yardım ettiğini, ne de yardım alanın yardım aldığını, hiçbir kimsenin görmediği, uzaktan görenlerin ise yardım alanı veriyormuş gibi, yardım edeni de yardım alıyormuş gibi gösteren, böylece de yardım edenin kibirlenmesini, yardım alanın da incinmesini önleyen “sadaka taşı” uygulaması ile kıyaslandığında oldukça kaba bir yardım şeklidir.

Askıda kahve uygulaması aynı bir yardım olduğu için fakir insanlar sadece kahve vb. ihtiyaçlarını giderebilmektedir. Bu yönüyle de çok işlevsel değildir. Örneğin; çocuğuna küçük bir hediye götürmek isteyen fakir bir baba ona, kahve götüremez. Sadaka taşı uygulamasında ise yardım nakdi yapılmakta böylece fakir bir baba aldığı nakit yardımla, eşine bir demet çiçek veya çocuğuna küçük bir hediye götürebilir. Bu yönüyle de bakıldığında sadaka taşı uygulaması çok daha işlevsel ve insan onuruna yakışan bir durumdur.

3.KAYNAKÇA

Acun, H. (2010). Türk Kültüründe Taşlar, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Akgündüz, A. (1996). İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi, İstanbul, OSAV Yayınları.

Balıkçoğlu, B. & Karacaoğlu, K. (2007). “Sosyal Bir Ürün Olarak Topluma Pazarlanan Hayırseverlik: Stratejik

Hayırseverlik”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 9/ 2

Başcı, V. (2007). “Bir Medeniyet Kurumu Olarak Vakıflar ve Sosyal Hizmet Kurumları”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, e-dergi. atauni.edu.tr/index.php/SBED/article/viewFile/387/380 (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2014).

Bayhan, A. (2010). “Türk Kültürü’nde Sadaka Taşlarına Çankırı’dan Bir Örnek; Çivitçioğlu Medresesi Sadaka Taşı”, Çankırı Araştırmaları Dergisi, Sayı. 5-6, Kasım.

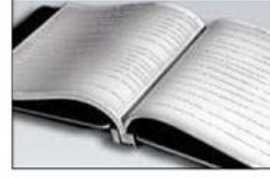
Bikmen, F. ve Meydanoğlu, Z. (2006). “Araştırma Bulguları ve Çözüm Önerileri”, Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı Sivil Toplum ve Hayırseverlik Araştırmaları 2004-2006, İstanbul, TÜSEV Yayınları Sayı: 40.

Doğru, H. (2012). “Sadaka, İnfak ve Çömertlik”, İlkadım Dergisi, Ağustos.

Duman, A. (2008). “Sadaka” Maddesi. Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, İstanbul, İSAM.

Kazıcı, Z. (2008). “Osmanlıda Hayır Müesseseleri ve Sadaka Taşları” İnsani Yardım. Sayı: 35.

Kiraz, S. (2007). “Osmanlı’da Sadaka Taşları”, Balkan Sentezi Bülteni, Sayı: 5.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 41 Mart – Nisan 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M-Y *** ID:176 K:31

<http://www.akademikbakis.org>

Köşker, Sami (1997). Türk Kültürü
Açısından Yahyalı, Ankara.

Kuran, T. (2002). İslam'ın Ekonomik
Yüzleri, (Çeviren: Y. Tezgiden),
İstanbul, İletişim Yayınları.

Macit, M. (2010). “Geleneksel Hayır
Anlayışının Modern Görünümleri:
Kermesler”, Atatürk Üniversitesi
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Dergisi, Sayı: 42.

Özemre, A. Y. (2007). Üsküdar Ah
Üsküdar, İstanbul, Kubbealtı
Yayınları.

Özönder, H. (2000). “Türk
Mahallelerinde Sadaka Taşlarının
Yeri ve Önemi” Uluslararası
Dördüncü Türk Kültürü Kongresi
Bildirileri, Cilt, 2, Ankara.

Sarıyer, N. (2011). “Hayırsever Tüketici
Davranışı; Çanakkale Örneği”.
Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi
6/2.

Sevim, N. (2011). Medeniyetimizde
Toplumsal Dayanışma ve Sadaka
Taşları. İstanbul. Kitap Dostu
Yayınları.

Topbaş, O. N. (1999). Abide Şahsiyetleri
ve Müessesleriyle Osmanlı,
İstanbul, Altınoluk Dergisi
Yayınları.

Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük
<http://www.tdkterim.gov.tr>. (Erişim
tarihi: 10 Ocak 2014).

Ünver, S. (1967). “Sadaka Taşı” . Hayat
Tarih, Sayı: 11.